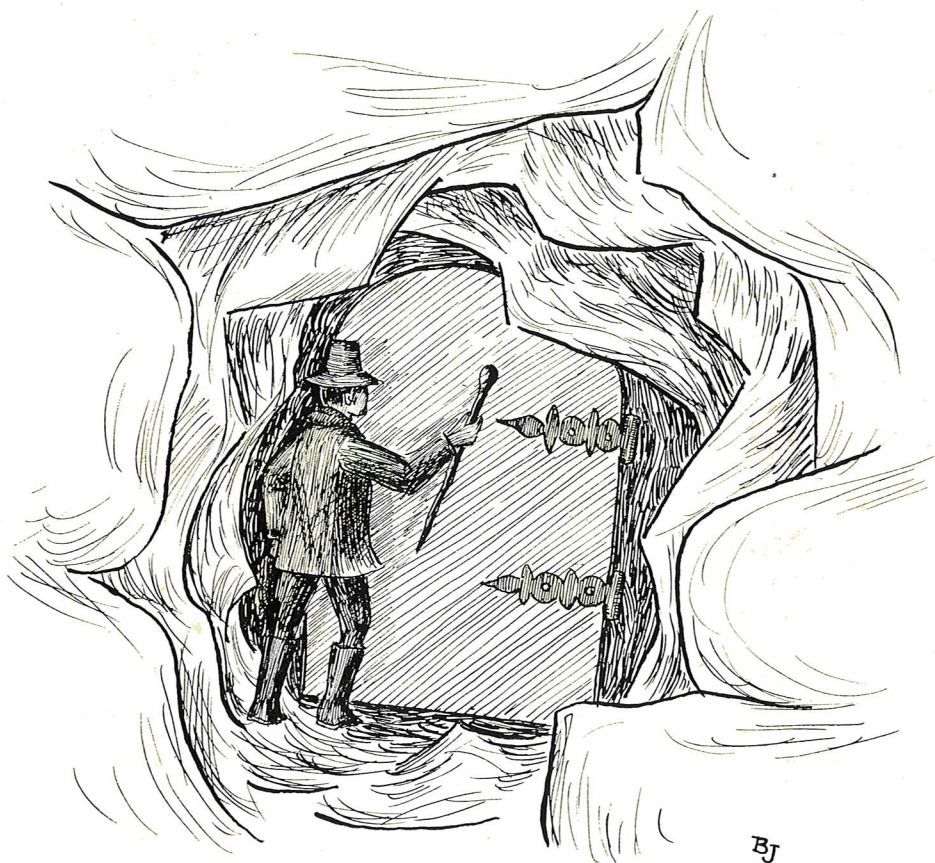

URSHULTS KRÖNIKA

1967

Bj

Borganläggningen på Bosholme.

Att det på ön Bosholme i Åsnen, Urshults sn, förekommer lämningar efter en borganläggning har sedan århundranden varit känt. Redan i Gustav Vasas jordebok för »Arv och Eget» från 1558 omnämnes borgen. Ett något senare vittnesbörd om borgen finns i Kinnevalds dombok år 1633, där äldre personer på Vemboö visste, »att desse tekn och antiktiveter icke have varit ringa folks verk i fordom tid utan herrars och mäktige folks, nämligen tekn efter stora stenhus på Hjortholmen (Bosholme) i sjön och ringmur omkring».

En värdefull urkund, som blev betydelsefull för Bosholme, framkom i samband med Lars Olof Larssons doktorsavhandling »Det medeltida Värend». Med ett brev från 1200-talet av biskop Bo i Växjö ställer docent Larsson biskopens och kyrkans godsintehav i Urshult under ny belysning. Den i brevet nämnda biskopsgården Hwaem kan på mycket goda grunder identifieras med den intill Hwaems gamla kyrka belägna Bosgård. Med denna utgångspunkt ställs borgen på Bosholme strax utanför Bosgård i centrum för intresset. Utgjorde Bosholme den militära stödjepunkten vid biskopens Hwaembo? Intresset för borgen fick härmed förnyad aktualitet, vilket resulterade i att Hembygdsföreningen Gamla Urshult kontaktade medeltidsarkeologiska avdelningen vid Lunds Universitets Historiska Museum för en arkeologisk provundersökning. Denna företogs under tiden 5—21 september 1966, och dess syfte var att söka utröna något om borganläggningens karaktär och ålder.

Att Bosholme skulle kunna uppfylla såväl de strategiska som de taktiska erforderliga betingelserna för en befästningsanläggning, måste genast ha stått klart för dess byggherre. Ön har relation endast till vattenvägen, som här effektivt kunde spärras (bild 1). Genom att vatten vid Bosund sammandrog sig till en trång passage, blev strömmen så kraftig, att dess vatten aldrig varit isbelagda. Tanken på en fiendlig isburen styrka kunde således elimineras.

Den arkeologiska undersökningen klargjorde dock, att Bosholme vid sidan av dessa positiva egenskaper erbjöd vissa svårigheter, som var förknippade med borgens anläggning. Dessa utgjordes av öns areal och topografi.

Ön är långsträckt i öster—väster med en längd av ungefär 150 m och en bredd av omkring 60 m. För att få en just för ändamålet i storlek önskad borgö, avskars ön i nord—sydlig riktning med hjälp av en vattengrav. Gravens nuvarande bredd är omkring 4 m och är nästan helt uppgrundad. Under den vattenrika våren och försommaren får graven ett grunt stående vatten, medan den under de övriga årstiderna i stort sett befinner sig i torrt tillstånd. Väster om graven har en parallelllöppande vall anlagts.

Själva borgön, d. v. s. den östra delen av Bosholme, är till formen närmast kvadratisk med rundade hörn. Dess längd i norr—söder uppmättes till 68 m, medan den i öster—väster var 64 m. Ön har varit kantad av en nu raserad ringmur av

1.

Bosholme sedd från fastlandet. Mot väster.

gråsten, vars breda rasmassor ligger runt öns stränder och vid graven.

Vid öns västra del alldeles intill graven, ligger en borgkulle, vars höjd över omgivande markyta är 2,5 m och över Åsnens vattenyta vid lågvatten var 4,02 m. Borgkullens approximativa längd är i norr—söder 22 m och dess bredd i öster—väster 18 m. Den rektangelformiga borgplatån mäter i norr—söder 10 m och i öster—väster 5 m. Nedanför borgkullens östra sida framträ-

der ännu en väl kallmurad rund brunn, och vid dess norra och nordöstra sida finns rester av källare. På några ställen av ön, särskilt vid dess östra del, kan långsgående mindre upphöjningar iakttagas i markytan. Dessa utgör lämningar efter husgrunder.

Vid den arkeologiska undersökningen upptogs tio schakt, vilka tillsammans utgjorde en yta på 47,20 m². Av dessa lades fyra på borgkullens plåtå, fyra på borggår-

den och ett vars ena hälft låg på borggården och andra på borgkullen samt ett vid ringmuren. Schakten var så placerade, att de från öster i rak linje skar genom borganläggningens ringmur, borggård och borgkulle (bild 2). Härmed erhöles en genom borganläggningen tvärsgående profil i öster—väster.

En stor del av den jord och sten som togs upp då vattengraven en gång grävdes hade använts till borgkullens uppbyggnad. Då denna helt igenom är artificiell, krävdes för dess stadga och elimination av allvarligare sättningar att kärnan utgjordes av stenar. Schakten på jordens plåtå visade, att stenarna hade lagts ordentligt i skikt med pinnmo emellan. Pinnmon hade på sina ställen tack vare den stora stenmassan inte förmått att täcka alla de mellan stenarna uppkomna håligheterna. Foto 3 ger en bild av kullens kompakta stenmassa, då det ovanpåliggande pinnmoskiktet är borttaget. Då kullens kärna hade uppbyggts, bekläddes denna med en näringsrik mylla, som skulle utgöra underlaget för en tät och bindande gräsväxt. Härmed hade kullens motståndskraft gentemot klimatets inverkan väsentligt ökat.

I schaktet som från borggården skar in i borgkullen påträffades mellan två fyllnadslager en gråvit lera, som var omkring 10 cm tjock och låg horisontellt på väl, tätt lagda stenar med flata ovalsidor. Vilket syfte leran har fyllt är svårt att avgöra, beroende på att tiden inte medgav att för detta ändamål frilägga en tillräckligt stor yta. På leran låg ett tunt sotlager och en förkolnad bjälke. All antydning till ett på leran bildat kulturlager saknades. Då sotlagret borttagits genom lätt skrapning,

framkom omedelbart på lerans yta en fräsch och klar gråvit färg. Allt detta tyder på, att leran sannolikt inte kan ha utgjort någon golvnivå till ett hus i ett tidigare skede av borgens historia.

Leran tycks sålunda ha lagts i samband med kullens uppförande och därmed fyllt en speciell uppgift i dess konstruktion. Det ligger nära till hands att tänka sig, att leran och de därunder lagda stenarna utgör ett slags fundament för kullen. Genom att lägga ett horisontellt lerlager på stenar med flata ovalsidor kunde trycket från kullens massa på underliggande jordlager fördelas jämnare. Härmed minskades risken för svårare sättningar. Även kullens närmaste omgivning utgjorde ett hot för kullens stabilitet. Omedelbart väster om kullen löpte ringmur och vattengrav, och både i norr och nordost fanns vid kullens fot källare, och vid kullens östra sida hade brunnen lagts.

Vid undersökningen av kullens plåtå påträffades inga lämningar av murverk, rester av trä eller spår i jorden i form av nedgrävningar till stolpar o. d. Man får därför förutsetta, att plåtån hyst en träbyggnad med sådan konstruktion, som inte lämnat några spår efter sig. Med hänsyn till plåtåns form bör byggnaden haft rektangulär plan. De enda resterna av byggnaden som bevarats åt eftervärlden var ett golv av stenflisor och några stora flata stenar med diverse fynd, som visar, att härden legat i norra delen av huset.

Schakten på borggården klargjorde, att ön topografiskt sett före borgens existens med sitt låga och sankt läge varit en obeboelig plats. Förutsättningen för att en borg överhuvudtaget skulle kunna anläggas på ön var, att denna genom uppfyllnad

2. Borgkullen mot nordväst. I förgrunden ringmurens rasmassor. På borggården tre nyöppnade schakt, där E. Johnsson, K. Andersson och H. Håkansson fingräver.

höjdes till en nivå, som låg säker för Åsnens högvattenstånd. Detta uppfyllnadslager visade sig bestå av jord och sten, och det hade en höjd över den sterila pinnmon med ungefär 60 cm. Bild 4 visar ett av borggårdsschakten. I dess profilväggar syns de oregelbundet nedlagda stenarna, som ingick i uppfyllnaden. De tre jordfasta blocken har en gång legat otäckta på öns ursprungliga markyta, som varit en något ojämn mo-

ränmark med lite varstans uppskjutande mindre och större block. Att uppfyllnaden utgjordes till ungefär 70 % stenar har säkert sin orsak i att man eftersträvade att få en för vatten genomsläpplig massa. Anmärkningsvärt i detta sammanhang är, att den övre delen av uppfyllnaden var grusblandad, vilket ytterligare förbättrade vattenavledningen. Som det också framgår av bild 4, har den en gång befintliga borg-

... På borggården tre
... Håkansson fingraver.

... och lite varstans uppskju-
... och större block. Att
... gjordes till ungefär
... säkert sin orsak i
... vägrade att få en för
... massa. An-
... sammanhang
... av uppfyllna-
... vilket ytterli-
... av bild 4,
... luga borg-

gårdsnivån legat omedelbart under vegetationslagret. Uppfyllnadslagrets övre stenar har bildat underlag för ett mindre skikt av grusblandad tillstampad mylla, som utgjort borggård. Beroende på det ytliga läget har den en gång hårda borggårdstytan upplösts genom vegetationens rötter, regn och vatten från snösmältning samt av det stigande grundvattnet under Äsnens högvattenstånd.

Lämningar efter en av borggårdens byggnader framgrävdes 17 m från borgkullen. Saknaden av både nedgrävd grundmur och rasmassa av sten och kalkbruk visar klart, att det här stått en träbyggnad. De på foto 5 två anträffade stenarna i nord-sydlig riktning tillhör byggnadens västra långvägg. Den har haft en konstruktion av en enkel rad stora och breda grundstenar, lagda ett stycke ned i fyllnadslagret. På dessa har en syll legat, som bildat fast underlag för den däröver timrade väggen. För att det något lösa fyllnadslagret bättre skulle kunna bära väggens tyngd, hade detta härunder stabiliserats med stora stenar.

Byggnaden har öster om grundstenarna haft ett stampat jordgolv. På golvet påträffades en sölja, ett mindre bronsstycke, två spik, några större lerstycken samt brända och obrända djurben. De sistnämnda fynden ger en antydning om, att byggnaden kanske använts som boningshus. Även utgrävningens enda funna keramikskärva, som låg omedelbart utanför byggnaden, kan kanske hänföras till denna.

Av intresse är också de på golvet anträffade lerstyckena. Dessa hade avtryck av flätverk, vilket visar, att de stammar från en lerklinevägg. Antagligen har en skiljevägg av enklare

beskaffenhet ingått i byggnaden. Några rester eller spår i jorden efter neddrivna pålar till flätverk kunde dock inte iakttagas. Vidare framgår av den nästan tegelhårda brända lerklining, att byggnaden härjats av eld.

Hur långt byggnaden sträckt sig mot öster kunde inte avgöras vid undersökningen, eftersom inga grundstenar till den östra väggen påträffades inom de öppnade schakten. I varje fall kan enligt schakten dess längd i denna riktning inte ha understigit 5 m. Den påträffade byggnaden har inte legat fritt på borggården, utan har varit förbunden med byggnader på vardera sida i norr och söder, så att deras vägg bildat en omkring 22 m lång och rak ytterfasad.

Även andra byggnader har legat vid den östra ringmurens innersida. Både norr och söder om ovannämnda byggnader finns upphöjningar i markytan efter i rad lagda stenar. Av dessa tycks den norra byggnaden haft kvadratisk form av omkring 8×8 m och kan kanske utgöra resterna av ett torn.

I schaktet närmast stranden frilades en del av ringmurens grundmur. Den var lagd av gråsten i olika storlekar. Vidare var grundmuren utförd i kallmurning. Eftersom inte något kalkbruk påträffades varken i schaktet eller bland och på stenarna som tillhörde ringmurens rasmassor, får man antaga, att även dagemuren har uppförts i kallmurning.

Om ringmurens ursprungliga höjd kan grundmuren naturligtvis inte lämna upplysningar. Däremot får man förutsätta, då både grundmur och antagligen även dagemuren saknat bindemedel, att ringmuren genom en ökad bredd kompenenserade

3. *Borgkullens konstruktion. Stenar i myllager och pinnmo i ett schakt på borgkullens platå. Mot söder.*

den annars uppkomna försvagningen av murens stabilitet.

För att kunna bestämma till vilken typ av ringmursborg Bosholme hör, utgör ringmurens grundplan en väsentlig fråga. Det är inte möjligt, att med hjälp av ringmurens rasmassor avgöra huruvida ringmuren har följt terrängens formation och sålunda var en naturbunden och oregelbunden anlagd ringmur, eller om denna var regelbunden anlagd och alltså repre-

senterade en i tiden senare borgtyp, det s. k. kastellet.

Enligt en äldre urkund från 1588 bifogas borgens karakteristiska element: »Där en skön fyrkant vald uppå . . .». Även en lantmätarekarta från 1691 ger samma uppgift: den visar Bosholme som en fyrkantig anlagd borg. Den arkeologiska undersökningen gav inte några direkta besked på ringmurens grundplan. Byggnaderna invid östra ringmurens

innersida förutsätter dock med sin 22 m långa västra vägg, belägen endast 11 m från ringmuren, en relativt rak ringmurssträcka. Vidare bör ringmuren i väster vid vattengraven av fortifikatoriska skäl ha löpt parallellt med denna.

Som det härav framgår, föreligger vissa uppgifter, som kan bilda grund för att man med viss tvekan skulle kunna karakterisera borgen på Bosholme som en anläggning av s. k. kastelltyp. Men någon kastellborg i egentlig bemärkelse kan man dock inte räkna Bosholme till. Borgen uppvisar ett för kastellet främmande inslag, nämligen den med konst uppkastade borgkullen. Detta förfaringsätt, att genom grävandet av en grav få material till en borgkulle, vars platta endast var så stor att den kunde hysa en mindre byggnad, närmar även Bosholme till den normandiska motteanläggningen. Denna borgtyp uppstod under 900-talet i Frankrike i nära anknytning till samhällets feudala utveckling. I Norden förekommer motteanläggningen blott sparsamt. Danmark har t. ex. motteanläggningar från 1100-talet och i södra Sverige låg den mest kända vid Sölvesborg och var från omkring år 1200 eller något senare.

De vid utgrävningen påträffade fynden var inte många. Den talrikaste fyndgruppen utgjordes av spikar av olika storlekar. Av järnföremål fanns vidare tre soljor, två knivar och sex holkförsedda armborstpilspetsar. Om soljorna suttit på bälten och sålunda tillhört klädedräkten eller använts på remtyg av annan funktion är svårt att avgöra. Knivarna får räknas till den personliga utrustningen. Ingen av knivarna hade skaftet i behåll.

Den funna keramikskärvan har tillhört en kanna, på vars utsida en

grön blyglasyr varit anbragt. Keramikskärvan kan hänföras till en äldre grupp inom det medeltida blyglaserade lergodset. Denna keramik, på vilken glasyrtekniken först kom till användning i norra Europa, har hittats runt om i Skandinavien fr. o. m. 1200-talet. Mot slutet av medeltiden upphörde tillverkningen av denna keramik.

Av fynden tilldrar sig ett mynt det främsta intresset. Det var tvåsidigt med ett stående lejon (folkungavapnet) på ena sidan och på den andra en krona. Myntet kan föras till förra delen av Magnus Erikssons regering.

Att med hjälp av det arkeologiska fyndmaterialet säkert bestämma borgens tillkomsttid och förfall låter sig inte göras. Av de ovannämnda fynden påträffades en armborstpilspets under borgkullen, vilket innebär, att pilspetsen hamnat där innan kullen fanns till. Tyvärr går inte pilspetsen att hänföra till en mera bestämd tidsperiod. Armborstpilspetsar förekommer fr. o. m. 1200-talet och finns under hela medeltiden ut. Den funna pilspetsen tillhör i varje fall en tidig typ, som fanns under 1200- och 1300-talen.

Om armborstpilspetsen sålunda är ett fynd som ligger före borgens existens, härrör de på borggården funna keramikskärvan och myntet från en tidsperiod, då borgen varit bebodd. Av dessa kan keramikskärvan tidigast kommit i jorden under 1200-talet. Myntet, som är det säkrast daterade fyndet, har präglats någon gång under tiden 1332 till omkring 1348. Därefter kan det dock ha cirkulerat lång tid, innan det förlorades.

De vid grävningen påträffade fynden ger alltså belägg för att bor-

slitna
typen
av
sålja
1200-1300

1200-1300

skakt
...are borgtyp,
... från 1588
...aristiska ele-
... fyrkant vald
... lantmätare-
... uppgift:
... en fyrkan-
... arkeologiska
... några direk-
... grundplan.
... ringmurens

4.

Ett av schakten på borggården. Mot väster.

gen funnits vid årtiondena omkring 1350. Ett tidigare myntfynd från borgkullens plåtå i närheten av byggnadens härd bekräftar även denna datering. Vad beträffar borgens antagna plantyp, kastellet, gör detta sin entré i Norden under 1200-talets förra hälft och blir vanligt under senare del av 1200-talet och 1300-talet. Borgtypen stöder sålunda den arkeologiska dateringen.

Borganläggningen på Bosholme har genom sitt läge vid en dåtida huvud-

led, där vattenvägen trängt ihop sig till ett pass, haft en utpräglad aktiv karaktär. Dess uppgift var att behärska en punkt i en viktig förbindelseled och har alltså i första hand tjänat som spärrfäste samt tillflyktsborg då fara hotade. Borgen får inte ses som en isolerad enhet, utan som ett befäst centrum i ett större gods-komplex. Härigenom har borgen kunnat byggas, underhållas och haft tillgång på erforderligt besättnings-manskap.

5. I ett av borggårdens schakt framgrävdes två grundstenar, som tillhört en träbyggnad. Mot öster.

Samtliga fotografier är tagna av författaren.

Om det var växjöbiskoparna som byggde och bebodde Bosholme, gav naturligtvis inte den arkeologiska undersökningen något direkt svar på. Men med utgångspunkt från ovan nämnda datering av borgen finns det ingen anledning att ifrågasätta docent Larssons antagande att så varit fallet. Redan under 1200-talets slut hörde ett omfattande gårdskomplex till biskoparnas Bosgård. Eftersom

Bosholme låg på Bosgårds ägor bör det rimligtvis vara dess mäktiga och inflytelserika ägare som uppfört borgen. Denna har bl. a. utgjort ett led i biskoparnas strävan att uppnå en effektiv kontroll över samfärdseln som gick fram längs denna handelsväg och på så sätt trygga transporterna.

När borgen en gång upphört att fungera är svårt att bestämma.